

Modernity and Change Amongst Eastern European Jewry at the End of the 19th Century

Simcha Fishbane, Moscow

יהודי מורה אירופה בשלבי המאה ה – 19 וההפתחות המודרניזציה

רב ד"ר שמחה פישבאיין

לעתים קרובות אנו שומעים דעתו שהמודרניזציה והחילון שבקבותיה¹ מהווים איום ישיר על היהודי שומר המצוות. מצד אחד, מודרניזציה יכולה לגורום לנichtת קיומם, ההלכה והמנהגים, ומצד שני היא יכולה להשפיע על התפתחות החיים התרבותיים והאידיאיים ועל החומי האמנות, הפילוסופיה והספרות ובמיוחד המדע.²

השאלה העומדת בפניו היא: איך רבני בסוף המאה ה – 19 ביצומה של מהפכיה התעשייתית, התיחסו והגיבו לאום ובאיוזו דרך בחורו להנהי את החברה היהודית של זמנם.

מספר רב של רבני אירופה במאה ה – 19 הרגשו שהתייחסות מחמירה והצבתה "גובלות" דתים גבותים יותר בין לבין העולם החלוני הוא פתרון שיכול להган על היהודי שומר המצוות המודרניזציה. מובן מסוים אפשר להשווות ואחת להפיסט העולם הקיצונית הבאה לידי ביטוי בהתנהגותם של חברי ה"אימיש" בצדונם אמריקה בימינו³. לעומתם רבני אחרים בחורו להתמודד עם השאלות ולספוג את החדשויות וההמצאות של התקופתם בתחום מגורת היהודים וההלהקה.⁴

חיבור זה יבחן בעורת מספר הלכות את תפיסת העולם של הרב יהיאל מיכל הלי עפשטינן (1829–1808) הרב נורדוק, רוסיה, בהתייחסותו למודרניזציה ולנושאים טכנולוגיים, הרזימות שבבנה שיש בה העווה הרבה. הרב עפשטינן נחשב לסמכוות הלכתית של יהדות מורה אירופה בשלבי המאה ה – 19 – ובתחלת המאה ה – 20. נבחון את ספרו ההלכתי עורך השולחן וכמורכן שאלות ותשובות ומכתבים אשר בחלקו פרסמו בספרים ובכתבי עת וחילקו עדין לא יצאו לאור. דרך פסקי דין אלו נציג את השקפת העולם של הרב עפשטינן ביחס למודרניזציה.

1. להגדרה ולדין של חילגניות ראה ברגר 1969, 107–106, 1990, 107–106, שרות 1974, 172–151.

2. ראה ברגר 1969, 107.

3. לתיאור ונתחן של חברה האימיש ראה, לדוגמא, הווטנלר 1963 ויגניריך 1972.

4. את התפיסה הזאת מגדיר כהן (63, 1985) כהיפך סימלי (סימבוליק רברסל).

1996-1997 111-121 1997-1998 112-113 1998-1999 113-114 1999-2000 114-115 2000-2001 115-116 2001-2002 116-117 2002-2003 117-118 2003-2004 118-119 2004-2005 119-120 2005-2006 120-121 2006-2007 121-122 2007-2008 122-123 2008-2009 123-124 2009-2010 124-125 2010-2011 125-126 2011-2012 126-127 2012-2013 127-128 2013-2014 128-129 2014-2015 129-130 2015-2016 130-131 2016-2017 131-132 2017-2018 132-133 2018-2019 133-134 2019-2020 134-135 2020-2021 135-136 2021-2022 136-137 2022-2023 137-138 2023-2024 138-139 2024-2025 139-140 2025-2026 140-141 2026-2027 141-142 2027-2028 142-143 2028-2029 143-144 2029-2030 144-145 2030-2031 145-146 2031-2032 146-147 2032-2033 147-148 2033-2034 148-149 2034-2035 149-150 2035-2036 150-151 2036-2037 151-152 2037-2038 152-153 2038-2039 153-154 2039-2040 154-155 2040-2041 155-156 2041-2042 156-157 2042-2043 157-158 2043-2044 158-159 2044-2045 159-160 2045-2046 160-161 2046-2047 161-162 2047-2048 162-163 2048-2049 163-164 2049-2050 164-165 2050-2051 165-166 2051-2052 166-167 2052-2053 167-168 2053-2054 168-169 2054-2055 169-170 2055-2056 170-171 2056-2057 171-172 2057-2058 172-173 2058-2059 173-174 2059-2060 174-175 2060-2061 175-176 2061-2062 176-177 2062-2063 177-178 2063-2064 178-179 2064-2065 179-180 2065-2066 180-181 2066-2067 181-182 2067-2068 182-183 2068-2069 183-184 2069-2070 184-185 2070-2071 185-186 2071-2072 186-187 2072-2073 187-188 2073-2074 188-189 2074-2075 189-190 2075-2076 190-191 2076-2077 191-192 2077-2078 192-193 2078-2079 193-194 2079-2080 194-195 2080-2081 195-196 2081-2082 196-197 2082-2083 197-198 2083-2084 198-199 2084-2085 199-200 2085-2086 200-201 2086-2087 201-202 2087-2088 202-203 2088-2089 203-204 2089-2090 204-205 2090-2091 205-206 2091-2092 206-207 2092-2093 207-208 2093-2094 208-209 2094-2095 209-210 2095-2096 210-211 2096-2097 211-212 2097-2098 212-213 2098-2099 213-214 2099-20100 214-215 20100-20101 215-216 20101-20102 216-217 20102-20103 217-218 20103-20104 218-219 20104-20105 219-220 20105-20106 220-221 20106-20107 221-222 20107-20108 222-223 20108-20109 223-224 20109-20110 224-225 20110-20111 225-226 20111-20112 226-227 20112-20113 227-228 20113-20114 228-229 20114-20115 229-230 20115-20116 230-231 20116-20117 231-232 20117-20118 232-233 20118-20119 233-234 20119-20120 234-235 20120-20121 235-236 20121-20122 236-237 20122-20123 237-238 20123-20124 238-239 20124-20125 239-240 20125-20126 240-241 20126-20127 241-242 20127-20128 242-243 20128-20129 243-244 20129-20130 244-245 20130-20131 245-246 20131-20132 246-247 20132-20133 247-248 20133-20134 248-249 20134-20135 249-250 20135-20136 250-251 20136-20137 251-252 20137-20138 252-253 20138-20139 253-254 20139-20140 254-255 20140-20141 255-256 20141-20142 256-257 20142-20143 257-258 20143-20144 258-259 20144-20145 259-260 20145-20146 260-261 20146-20147 261-262 20147-20148 262-263 20148-20149 263-264 20149-20150 264-265 20150-20151 265-266 20151-20152 266-267 20152-20153 267-268 20153-20154 268-269 20154-20155 269-270 20155-20156 270-271 20156-20157 271-272 20157-20158 272-273 20158-20159 273-274 20159-20160 274-275 20160-20161 275-276 20161-20162 276-277 20162-20163 277-278 20163-20164 278-279 20164-20165 279-280 20165-20166 280-281 20166-20167 281-282 20167-20168 282-283 20168-20169 283-284 20169-20170 284-285 20170-20171 285-286 20171-20172 286-287 20172-20173 287-288 20173-20174 288-289 20174-20175 289-290 20175-20176 290-291 20176-20177 291-292 20177-20178 292-293 20178-20179 293-294 20179-20180 294-295 20180-20181 295-296 20181-20182 296-297 20182-20183 297-298 20183-20184 298-299 20184-20185 299-300 20185-20186 300-301 20186-20187 301-302 20187-20188 302-303 20188-20189 303-304 20189-20190 304-305 20190-20191 305-306 20191-20192 306-307 20192-20193 307-308 20193-20194 308-309 20194-20195 309-310 20195-20196 310-311 20196-20197 311-312 20197-20198 312-313 20198-20199 313-314 20199-20200 314-315 20200-20201 315-316 20201-20202 316-317 20202-20203 317-318 20203-20204 318-319 20204-20205 319-320 20205-20206 320-321 20206-20207 321-322 20207-20208 322-323 20208-20209 323-324 20209-20210 324-325 20210-20211 325-326 20211-20212 326-327 20212-20213 327-328 20213-20214 328-329 20214-20215 329-330 20215-20216 330-331 20216-20217 331-332 20217-20218 332-333 20218-20219 333-334 20219-20220 334-335 20220-20221 335-336 20221-20222 336-337 20222-20223 337-338 20223-20224 338-339 20224-20225 339-340 20225-20226 340-341 20226-20227 341-342 20227-20228 342-343 20228-20229 343-344 20229-20230 344-345 20230-20231 345-346 20231-20232 346-347 20232-20233 347-348 20233-20234 348-349 20234-20235 349-350 20235-20236 350-351 20236-20237 351-352 20237-20238 352-353 20238-20239 353-354 20239-20240 354-355 20240-20241 355-356 20241-20242 356-357 20242-20243 357-358 20243-20244 358-359 20244-20245 359-360 20245-20246 360-361 20246-20247 361-362 20247-20248 362-363 20248-20249 363-364 20249-20250 364-365 20250-20251 365-366 20251-20252 366-367 20252-20253 367-368 20253-20254 368-369 20254-20255 369-370 20255-20256 370-371 20256-20257 371-372 20257-20258 372-373 20258-20259 373-374 20259-20260 374-375 20260-20261 375-376 20261-20262 376-377 20262-20263 377-378 20263-20264 378-379 20264-20265 379-380 20265-20266 380-381 20266-20267 381-382 20267-20268 382-383 20268-20269 383-384 20269-20270 384-385 20270-20271 385-386 20271-20272 386-387 20272-20273 387-388 20273-20274 388-389 20274-20275 389-390 20275-20276 390-391 20276-20277 391-392 20277-20278 392-393 20278-20279 393-394 20279-20280 394-395 20280-20281 395-396 20281-20282 396-397 20282-20283 397-398 20283-20284 398-399 20284-20285 399-400 20285-20286 400-401 20286-20287 401-402 20287-20288 402-403 20288-20289 403-404 20289-20290 404-405 20290-20291 405-406 20291-20292 406-407 20292-20293 407-408 20293-20294 408-409 20294-20295 409-410 20295-20296 410-411 20296-20297 411-412 20297-20298 412-413 20298-20299 413-414 20299-20300 414-415 20300-20301 415-416 20301-20302 416-417 20302-20303 417-418 20303-20304 418-419 20304-20305 419-420 20305-20306 420-421 20306-20307 421-422 20307-20308 422-423 20308-20309 423-424 20309-20310 424-425 20310-20311 425-426 20311-20312 426-427 20312-20313 427-428 20313-20314 428-429 20314-20315 429-430 20315-20316 430-431 20316-20317 431-432 20317-20318 432-433 20318-20319 433-434 20319-20320 434-435 20320-20321 435-436 20321-20322 436-437 20322-20323 437-438 20323-20324 438-439 20324-20325 439-440 20325-20326 440-441 20326-20327 441-442 20327-20328 442-443 20328-20329 443-444 20329-20330 444-445 20330-20331 445-446 20331-20332 446-447 20332-20333 447-448 20333-20334 448-449 20334-20335 449-450 20335-20336 450-451 20336-20337 451-452 20337-20338 452-453 20338-20339 453-454 20339-20340 454-455 20340-20341 455-456 20341-20342 456-457 20342-20343 457-458 20343-20344 458-459 20344-20345 459-460 20345-20346 460-461 20346-20347 461-462 20347-20348 462-463 20348-20349 463-464 20349-20350 464-465 20350-20351 465-466 20351-20352 466-467 20352-20353 467-468 20353-20354 468-469 20354-20355 469-470 20355-20356 470-471 20356-20357 471-472 20357-20358 472-473 20358-20359 473-474 20359-20360 474-475 20360-20361 475-476 20361-20362 476-477 20362-20363 477-478 20363-20364 478-479 20364-20365 479-480 20365-20366 480-481 20366-20367 481-482 20367-20368 482-483 20368-20369 483-484 20369-20370 484-485 20370-20371 485-486 20371-20372 486-487 20372-20373 487-488 20373-20374 488-489 20374-20375 489-490 20375-20376 490-491 20376-20377 491-492 20377-20378 492-493 20378-20379 493-494 20379-20380 494-495 20380-20381 495-496 20381-20382 496-497 20382-20383 497-498 20383-20384 498-499 20384-20385 499-500 20385-20386 500-501 20386-20387 501-502 20387-20388 502-503 20388-20389 503-504 20389-20390 504-505 20390-20391 505-506 20391-20392 506-507 20392-20393 507-508 20393-20394 508-509 20394-20395 509-510 20395-20396 510-511 20396-20397 511-512 20397-20398 512-513 20398-20399 513-514 20399-20400 514-515 20400-20401 515-516 20401-20402 516-517 20402-20403 517-518 20403-20404 518-519 20404-20405 519-520 20405-20406 520-521 20406-20407 521-522 20407-20408 522-523 20408-20409 523-524 20409-20410 524-525 20410-20411 525-526 20411-20412 526-527 20412-20413 527-528 20413-20414 528-529 20414-20415 529-530 20415-20416 530-531 20416-20417 531-532 20417-20418 532-533 20418-20419 533-534 20419-20420 534-535 20420-20421 535-536 20421-20422 536-537 20422-20423 537-538 20423-20424 538-539 20424-20425 539-540 20425-20426 540-541 20426-20427 541-542 20427-20428 542-543 20428-20429 543-544 20429-20430 544-545 20430-20431 545-546 20431-20432 546-547 20432-20433 547-548 20433-20434 548-549 20434-20435 549-550 20435-20436 550-551 20436-20437 551-552 20437-20438 552-553 20438-20439 553-554 20439-20440 554-555 20440-20441 555-556 20441-20442 556-557 20442-20443 557-558 20443-20444 558-559 20444-20445 559-560 20445-20446 560-561 20446-20447 561-562 20447-20448 562-563 20448-20449 563-564 20449-20450 564-565 20450-20451 565-566 20451-20452 566-567 20452-20453 567-568 20453-20454 568-569 20454-20455 569-570 20455-20456 570-571 20456-20457 571-572 20457-20458 572-573 20458-20459 573-574 20459-20460 574-575 20460-20461 575-576 20461-20462 576-577 20462-20463 577-578 20463-20464 578-579 20464-20465 579-580 20465-20466 580-581 20466-20467 581-582 20467-20468 582-583 20468-20469 583-584 20469-20470 584-585 20470-20471 585-586 20471-20472 586-587 20472-20473 587-588 20473-20474 588-589 20474-20475 589-590 20475-20476 590-591 20476-20477 591-592 20477-20478 592-593 20478-20479 593-594 20479-20480 594-595 20480-20481 595-596 20481-20482 596-597 20482-20483 597-598 20483-20484 598-599 20484-20485 599-600 20485-20486 600-601 20486-20487 601-602 20487-20488 602-603 20488-20489 603-604 20489-20490 604-605 20490-20491 605-606 20491-20492 606-607 20492-20493 607-608 20493-20494 608-609 20494-20495 609-610 20495-20496 610-611 20496-20497 611-612 20497-20498 612-613 20498-20499 613-614 20499-20500 614-615 20500-20501 615-616 20501-20502 616-617 20502-20503 617-618 20503-20504 618-619 20504-20505 619-620 20505-20506 620-621 20506-20507 621-622 20507-20508 622-623 20508-20509 623-624 20509-20510 624-625 20510-20511 625-626 20511-20512 626-627 20512-20513 627-628 20513-20514 628-629 20514-20515 629-630 20515-20516 630-631 20516-20517 631-632 20517-20518 632-633 20518-20519 633-634 20519-20520 634-635 20520-20521 635-636 20521-20522 636-637 20522-20523 637-638 20523-20524 638-639 20524-20525 639-640 20525-20526 640-641 20526-20527 641-642 20527-20528 642-643 20528-20529 643-644 20529-20530 644-645 20530-20531 645-646 20531-20532 646-647 20532-20533 647-648 20533-20534 648-649 20534-20535 649-650 20535-20536 650-651 20536-20537 651-652 20537-20538 652-653 20538-20539 653-654 20539-20540 654-655 20540-20541 655-656 20541-20542 656-657 20542-20543 657-658 20543-20544 658-659 20544-20545 659-660 20545-20546 660-661 20546-20547 661-662 20547-20548 662-663 20548-20549 663-664 20549-20550 664-665 20550-20551 665-666 20551-20552 666-667 20552-20553 667-668 20553-20554 668-669 20554-20555 669-670 20555-20556 670-671 20556-20557 671-672 20557-20558 672-673 20558-20559 673-674 20559-20560 674-675 20560-20561 675-676 20561-20562 676-677 20562-20563 677-678 20563-20564 678-679 20564-20565 679-680 20565-20566 680-681 20566-20567 681-682 20567-20568 682-683 20568-20569 683-684 20569-20570 684-685 20570-20571 685-686 20571-20572 686-687 20572-20573 687-688 20573-20574 688-689 20574-20575 689-690 20575-20576 690-691 20576-20577 691-692 20577-20578 692-693 20578-20579 693-694 20579-20580 694-695 20580-20581 695-696 20581-20582 696-697 20582-20583 697-698 20583-20584 698-699 20584-20585 699-700 20585-20586 700-701 20586-20587 701-702 20587-20588 702-703 20588-20589 703-704 20589-20590 704-705 20590-20591 705-706 20591-20592 706-707 20592-20593 707-708 20593-20594 708-709 20594-20595 709-710 20595-20596 710-711 20596-20597 711-712 20597-20598 712-713 20598-20599 713-714 20599-20600 714-715 20600-20601 715-716 20601-20602 716-717 20602-20603 717-718 20603-20604 718-719 20604-20605 719-720 20605-20606 720-721 20606-20607 721-722 20607-20608 722-723 20608-20609 723-724 20609-20610 724-725 20610-20611 725-726 20611-20612 726-727 20612-20613 727-728 20613-20614 728-729 20614-20615 729-730 20615-20616 730-731 20616-20617 731-732 20617-20618 732-733 20618-20619 733-734 20619-20620 734-735 20620-20621 735-736 20621-20622 736-737 20622-20623 737-738 20623-20624 738-739 206

© 2011 by Holt McDougal

፭. በዚህናንጻ የሚከተለ

מתבססים על תקדים קודמים. ההתפתחות של ההלכה על טקסייה ומנהגיה העמידה נבולות ברורים ומוגדרים⁹ כדי לשמר בפנים את "הברים" ולהרחיק החוצה את ה"סוטים"¹⁰. במלים אחרות ההליך המודרניזציה יצר תנאים מהאים לחיוך החומרות. מחשש ההשפעה המוזיקה של המודרניזציה, היו רבני שמאלו לנכוון להתנגד לטכנולוגיה החדשה כמו למשל, הרב משה סופר (1839–1762) שאמצץ את האימרה "חדש אסור מן התורה" (משנה ערלה נט) שהפכה לחברה החרדית לסיסמה שמשמעותה לאסור כל דבר חדש רק בגין שהוא חדש.

ברומה לכך הרב שאול נתנוו (1875–1810), מראשי הפוסקים של מורה אירופה במאה ה – 19 בספריו שואל ומשיב (חלק א' סימן ג) כותב ביחס לרכבת, שניתן בעורתה לקצץ את החودעה על מוטולקלרובה משפחחה החביב באבלות. הוא כותב: "דאיין לשער (את משך זמן מסורת החודעה) אלא במשחו דרך הטבע, ולא על-פי תחובות המתחדשות. אדם לא כן, ישנו דרכי התורה מדי יום ביום"!¹¹. ככלומר, אין לערער את יציבות ההלכה על-ידי תחובות חדשות. למחבר של השואל ומשיב, "שינויי" המבוסס על טכנולוגיה חדשה הוא סכנה לייחדות ההלכה. דוגמא נוספת להשקפת עולם דומה מבוטאת על ידי הרב מאיר הכהן קגן, (בעל ה"חפץ חיים) (1933–1838) שהיה סמכות רבנית מובליה של תקופתו, בפרש המשנה ברורה לשולחן ערוך אורח חיים. בספר זה שהתקבל כאחד מספרי הפסיק המרכזים של המאה ה – 19 וה – 20, הוא מצין עמדה מחמירה ברוב הנושאים המודרניים שניצבו בפני היהודים בתקופתו. מסקנה זאת נלמדה מבין השיטין של חיבורו. לא לך שהחמיר בפסקיו בנושאים אלה, אלא, שהמצאות חדשות ומודרניות נידונות רק לעתים רוחקות במשנה ברורה¹².

הנטיה לדוחות כל דבר חדש, מפני שהוא חדש, מנוגדת לנطיה של החברה התעשייתית המודרנית ההופכת גם את היישן לחידש. כדי להציג את המציאות החדשות בפני קבוע ההלכה, היה צורך להסותם כדי לעשותם למקובלים יותר.

כى לגבי ציבור שומר מצוות דבר שאפשר ליחס, לשלב, ולקשר לעבר – העשה ליותר לגיטימי וליותר מקובל, כי העבר והמסורת הם הנוטמים לגיטימיזציה להזוהה. לפניו שהחדש יכול לקבל אישור בתוך הקהילה המסורתית (הגדרה שיעקב בן נון לצייר שומר המצוות) יש צורך לשתטש את הגבולות היישנים. כך ייצא, שהחדש אינו חדש ממש אלא חלק מויישן. ההליך הפסיכה דרש מוחוסקים אשר היר יותר פתחים לצרכים ולמציאות של קהילותיהם מודעות חדשה לישן ולהחדש.

9. מבנה חברתי כזה דוגל הינקה ממיניה כמבנה המבוסס על חוקיות חזקה ובכונתה חזקה; ספר מגן גרייד, ספר מגן גרווף (באנגליה) במאפיין זהה היא רושמת ומחריאה את המאפיינים שייצרים חברה כואת.

10. ורים הם יהודים וגויים המהווים סכנה לעולם הדת.

11. ראה זהה 1986, 23. שם הוא דין במקרא ההלכתי וזה בקשר לפסקי דין של רבינו מארון במאה ה – 19. 12. בחיבורו: "על מהשנה ברורה" ("כתב", 1990) הרואי שהחפץ חיים פסק לחומרה בעניינים הנוגעים להקובתו.